

Черняк Ю. В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ЯК ФОРМ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті на основі аналізу положень міжнародних договорів та національного законодавства розглянуто дві основні форми, в яких реалізується роль державних судів у виборі місця проведення міжнародного комерційного арбітражу в процесі розгляду останнім зовнішньоекономічних спорів: надання арбітрам правової допомоги у вирішенні деяких процесуальних питань та здійснення контролю за рішеннями міжнародного комерційного арбітражу.

Як відомо, спори, що виникають у сфері зовнішньоекономічних відносин, вирішуються як державними судами, так і міжнародним комерційним арбітражем. Основними факторами, які зумовлюють популярність міжнародного комерційного арбітражу, є конфіденційний характер його роботи, відповідна спеціалізація та високий рівень кваліфікації арбітрів. Серед переваг міжнародного комерційного арбітражу як способу вирішення зовнішньоекономічних спорів слід виділити й такі, що стосуються процедури розгляду спорів. По-перше, регламенти постійно діючих міжнародних комерційних арбітражів зорієнтовані на подолання труднощів, що виникають при розгляді міжнародно-правових спорів між сторонами різних національностей (проблеми мови, місця проведення арбітражу, вибору права, яким слід керуватися при вирішенні процесуальних і матеріально-правових питань). По-друге, процедура розгляду справ у міжнародних комерційних арбітражах за своїм характером є більш демократичною, ніж у державних судах загальної юрисдикції та в господарських судах, оскільки більшість регламентів інституційних міжнародних комерційних арбітражів передбачає можливість для сторін спору відступати від

рієнтовані на подолання труднощів, що виникають при розгляді міжнародно-правових спорів між сторонами різних національностей (проблеми мови, місця проведення арбітражу, вибору права, яким слід керуватися при вирішенні процесуальних і матеріально-правових питань). По-друге, процедура розгляду справ у міжнародних комерційних арбітражах за своїм характером є більш демократичною, ніж у державних судах загальної юрисдикції та в господарських судах, оскільки більшість регламентів інституційних міжнародних комерційних арбітражів передбачає можливість для сторін спору відступати від

положень регламенту або встановлювати свої правила з урахуванням специфіки справи.

Державні суди загальної юрисдикції, господарські суди і міжнародний комерційний арбітраж як юрисдикційні форми захисту цивільних прав є незалежними один від одного. Передумовою цієї незалежності є визнання міжнародними конвенціями і актами внутрішнього законодавства обов'язковості арбітражної угоди щодо вирішення зовнішньоекономічного спору у відповідному міжнародному комерційному арбітражі. Укладення такої арбітражної угоди зумовлює два процесуально-правові наслідки: 1) обов'язок зацікавленої сторони спору звернутись до відповідного міжнародного комерційного арбітражу для вирішення спору; 2) виключення юрисдикції державних судів по цьому спору. Якщо сторона арбітражної угоди всупереч арбітражній угоді все-таки звертається з позовом до державного суду, то останній з власної ініціативи (при системі абсолютної некомпетентності державного суду) чи за заявою сторони спору про відведення державного суду за непідсудністю (при системі відносної некомпетентності державного суду) повинен визнати себе некомпетентним розглядати дану справу і передати спір на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, який зазначений в арбітражній угоді.

Отже, звернення до міжнародного комерційного арбітражу виключає, як правило, втручання національних державних судів у процес вирішення ним спору. Однак не можна заперечувати і факт існування певної взаємодії цих двох форм захисту прав. Авторка цієї статті ставить за мету розглянути окремі положення міжнародних договорів і національного законодавства про роль місцевих державних судів у процесі розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем і на цій основі охарактеризувати межі судового контролю за рішеннями міжнародних комерційних арбітражів, оптимальні форми здійснення контролю та перспективи подальшого вдосконалення законодавства України з даного питання.

Відповідно до законодавства низки європейських держав національні державні суди можуть надавати арбітрам правову допомогу у вирішенні деяких процесуальних питань. Таку форму впливу державних судів на процедуру розгляду справи в міжнародному комерційному арбітражі можна проілюструвати досить поширеним на практиці прикладом. Одна із сторін спору, для вирішення якого створено арбітраж *ad hoc*, відмовляється призначити арбітра. В арбітражі *ad hoc*, на відміну від інституційного арбітражу,

відсутній орган, відповідальний за формування складу арбітрів і вирішення інших питань, що можуть виникнути при здійсненні арбітражного процесу. Якщо арбітражна угода сторін про передачу спору на вирішення арбітражу *ad hoc* не передбачає звернення до інституційного арбітражу по сприянню у формуванні арбітражного складу, то арбітражний процес може зупинитись. Єдиним виходом за даних обставин є втручання судової влади місця арбітражу. Тому законодавство деяких країн надає судді право призначити арбітра, якщо призначення арбітра виключно на основі арбітражної угоди є неможливим. Однак ця допомога надається лише за умови поширення на міжнародний комерційний арбітраж національного законодавства держави, що передбачає можливість надання йому такої допомоги. Наприклад, у Франції повноваження з формування арбітражної комісії надаються голові Вищого суду Франції, якщо сторони не домовилися з приводу цього питання в арбітражній угоді і якщо місцем проведення арбітражу є Франція або арбітражний процес здійснюється за французьким правом [1]. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. не передбачає можливості втручання судової влади у процес формування складу арбітрів. Тому в разі виникнення такої ситуації, коли до арбітражу *ad hoc* застосовується законодавство України і сторони не можуть дійти згоди щодо порядку формування арбітражного суду, єдиним заходом, до якого може вдатися зацікавлена сторона для ініціювання арбітражного процесу, є звернення до механізму, передбаченого Європейською конвенцією про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. та Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» 1994 р. Відповідно до п. 3 Ст. 4 Європейської конвенції 1961 р. про зовнішньоторговельний арбітраж та п. 3 Ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р., якщо сторони не домовились про вибір арбітра(ів), то на прохання будь-якої сторони арбітр має призначатися президентом Торгово-промислової палати України.

Деякі особливості арбітражної процедури обумовлені приватно-правовим статусом арбітрів та міжнародних комерційних арбітражів. Одна з таких особливостей полягає в тому, що свідки можуть бути допитані арбітрами лише в тому разі, якщо вони згодні дати свідчення. У зв'язку з цим законодавство багатьох держав встановлює таку форму судового втручання у процедуру розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем, як надання арбітрам державними судами

допомоги в отриманні необхідних доказів. Наприклад, у Бельгії, Німеччині, Чехії, Нідерландах суддя може зайняти місце арбітра з метою отримання свідчень. Аналогічну позицію займає український законодавець. Так, згідно із СТ. 27 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» «третейський суд або сторона за згодою третейського суду можуть звернутися до компетентного суду цієї держави з проханням про сприяння в отриманні доказів. Суд може виконати це прохання в межах своєї компетенції і згідно із своїми правилами отримання доказів». Це положення закону потребує додаткового врегулювання у Цивільному процесуальному кодексі України, оскільки закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не визначає такі процесуальні аспекти надання державними судами допомоги в отриманні доказів, як визначення компетентних органів, до юрисдикції яких віднесено надання міжнародному комерційному арбітражу сприяння в отриманні доказів, і визначення форми процесуального документа, який повинен ухвалити український суд за результатами процедури отримання доказів.

Ще одна форма судового втручання, про яке йде мова, полягає у здійсненні державними судами функції контролю за рішеннями міжнародних комерційних арбітражів. Контроль місцевих державних судів за рішеннями, що приймаються міжнародним комерційним арбітражем, здійснюється у разі подання однією зі сторін у справі прохання про скасування арбітражного рішення. Право на скасування арбітражного рішення передбачає, що сторона, на думку якої під час арбітражного розгляду справи було обмежено чи порушено її процесуальні права, може звернутись до суду країни, в якій арбітражне рішення у справі було винесене, з проханням оголосити це рішення недійсним, не чекаючи, поки інша сторона виконає його. Скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу зазначеним судом є єдиним засобом його оспорування.

Внутрішнє законодавство кожної держави, яка визнала міжнародний комерційний арбітраж як метод вирішення спорів за участю іноземного елемента, встановлює строк, протягом якого клопотання про скасування арбітражного рішення повинно бути подане і має бути розглянуте, та визначає вичерпний перелік підстав для скасування арбітражного рішення. Згідно з п. 3 СТ. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражне рішення може бути оспорене протягом 3 місяців з дня отримання стороною арбітражного рішення. Особливість оспо-

рування рішень міжнародного комерційного арбітражу полягає в тому, що клопотання про скасування подається до суду загальної юрисдикції (обласного, міст Києва і Севастополя, Верховного Суду Автономної Республіки Крим) за місцезнаходженням арбітражу. Сторона, яка подає клопотання про скасування арбітражного рішення, повинна врахувати вимоги закону — оспорюючи правомірність арбітражного рішення, сторона не може посилається на обставини, не передбачені у вичерпному переліку, який наведено у ч. 2 СТ. 34 Закону. Державний суд, наприклад, може не задовольнити клопотання про скасування арбітражного рішення, вказавши у своїй ухвалі, що ті чи інші доводи сторони є несуттєвими і не стосуються випадків, що ведуть до скасування рішення, прийнятого арбітрами міжнародного комерційного арбітражу. Аналіз переліку підстав для скасування судом арбітражного рішення свідчить про те, що суд загальної юрисдикції здійснює контроль за законністю арбітражного рішення з двох позицій. По-перше, це контроль за тим, щоб арбітраж не порушував процесуальні права сторін (наприклад, рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути скасоване судом, якщо сторона, що заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що їй не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших причин вона не могла подати свої пояснення). По-друге, це контроль за тим, щоб міжнародний комерційний арбітраж не втручався у сферу питань, які становлять виключну компетенцію державних судів (наприклад, арбітражне рішення може бути скасоване судом, якщо суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом розгляду в міжнародному комерційному арбітражі за законодавством України або що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України).

Слід зазначити, що законодавство ряду країн передбачає право сторін виключити повністю або в певній частині можливість оспорування арбітражного рішення. Для цього сторони повинні чітко визначити це в арбітражній угоді. Така угода називається виключною - exclusion agreement. Зазначимо, що відмова від оспорування може бути частковою, якщо сторони в арбітражній угоді виключать лише деякі підстави для скасування арбітражного рішення, передбачені в переліку закону про міжнародний комерційний арбітраж. Наприклад, відповідно до СТ. 192 Закону від 18.12.1987 р. про міжнародне приватне право Швейцарії право укласти угоду

про виключне оспорювання арбітражного рішення належить сторонам, якщо жодна з них не має на території Швейцарії ні доміцилію (постійного місцезнаходження), ні комерційного підприємства [2].

Таким чином, роль державних судів місця проведення міжнародного комерційного арбітражу в процесі розгляду останнім зовнішньоекономічних спорів реалізується у двох основних формах:

1) державні суди надають правову допомогу арбітражу у вирішенні деяких процесуальних питань;

2) державні суди за певних, визначених законом умов є інструментом контролю за арбітражними рішеннями.

Проте питання про доцільність надання державному суду повноважень на скасування рішення, прийнятого міжнародним комерційним арбітражем, залишається предметом дискусії. У більшості держав нагляд національних державних судів за рішеннями міжнародного комер-

ційного арбітражу дозволений, хоча в деяких державах такий нагляд заборонено. Законодавство ж таких країн, як Швейцарія та Великобританія, дозволяє сторонам укладати угоду про відмову від права на оспорювання. На мій погляд, позитивним є те, що закони всіх держав, які визнають можливість скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, завжди передбачають вичерпний перелік підстав для скасування арбітражного рішення. Арбітри міжнародного комерційного арбітражу мають враховувати такі підстави, щоб бути впевненими в тому, що рішення, прийняте ними у справі, буде виконано. Крім того, є сенс надати саме сторонам спору право зважити як переваги, так і негативні наслідки можливості анулювання арбітражного рішення в країні, де воно повинно виконуватись, і вирішити в самій арбітражній угоді питання про те, чи залишати за собою право оспорювання винесеного міжнародним комерційним арбітражем рішення.

1. Arbitration in settlement of international commercial disputes involving the Far East and arbitration in combined transportation // Abstr. of the 10th International Arbitration Congress.- 1988.- Boston- 1989.- P. 249.

2. Шелкопляс Н. Арбитражное соглашение: теоретические вопросы, имеющие практическое значение // Белорусский журнал международного права и международных отношений.- 1998.- № 3.

Yu. Chernyak

SOME ASPECTS OF INTERACTION BETWEEN THE LOCAL COURTS OF GENERAL JURISDICTION AND ARBITRATION AS THE FORMS OF CIVIL RIGHTS PROTECTION

In this article local courts in the Ukraine and other European countries are taken into consideration from the point of view of their support to the arbitration and their use as an instrument of supervision of the arbitral award.